

ПСИХОЛОГІЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ

Вернудіна І. В.

доктор філософських наук, психолог, доцент кафедри
мовної та психолого-педагогічної підготовки
Одеського національного економічного університету
ORCID ID: 0009-0009-0189-9832

Статтю присвячено дослідженню феномена політичної влади в контексті політичної психології. Студійовано й уточнено теоретичні дефініції «влада», «політика», «політична влада». Доведено, що політична влада реалізується через управління в його різних видах, формах і проявах, проте лише ним не обмежується. Важливим аспектом дослідження став аналіз психологічних витоків політичної влади та несвідомий потяг людини до влади («воля до влади», за Ф. Ніцше). Специфіку владних відносин у царині політики розглянуто крізь призму психологічних особливостей особистості – «людини політичної» (homo politicus).

З огляду на новітні дані сучасної політичної психології доведено небезпеку «розбещення владою», що створює загрози перетворення політика на диктатора, а демократичний стиль управління – на авторитарний. За тривалого перебування людини на чільній політичній посаді змінюються її ментальні, психологічні й навіть фізіологічні характеристики. Політична влада стає джерелом надприбутків і засобом накопичення матеріальних і фінансових ресурсів, що на психіку можновладця діє як наркотик і викликає залежність та потребу. Як наслідок, із метою утримання влади в країні порушуються норми рівноправної політичної комунікації, посилюються чинники інформаційної пропаганди та маніпуляції суспільною свідомістю.

На тлі подій сучасної політичної історії в Україні, США та світі, неспровокованої збройної агресії РФ проти України, зміцнення диктаторських режимів і небажання їхніх очільників поступитися владою є підстави говорити про фактор необмеженої політичної влади як про потужний стимул виникнення адиктивного психічного та поведінкового розладу особистості, подібного до виникнення залежності від уживання хімічних речовин.

Ключові слова: влада, політична влада, політика, адиктивний розлад, людина політична.

Vernudina I. V. Psychological basis of political power

The article is devoted to the study of the phenomenon of political power in the context of political psychology. The theoretical definitions of “power”, “politics”, “political power” are studied and clarified. An important aspect of the study was the analysis of the psychological origins of political power and the unconscious human desire for power (“will power”, according to the concept of F. Nietzsche). The specificity of power relations in the field of politics is studied through the prism of the psychological characteristics of the personality – “political man” (homo politicus).

Based on the latest data of modern political psychology, the danger of “corruption by power” is proven, which creates serious threats of turning a politician into a dictator. During a long stay of a person in a leading political position, his psychological and even physiological characteristics change. Political power becomes a source of super-profits and a means of accumulating material and financial resources, which acts as an additional drug and causes even greater need and dependence. As a result, the norms of equal political communication in the state are violated, the factors of information propaganda and manipulation of public consciousness are strengthened.

The events of modern political history in Ukraine and the world, the strengthening of dictatorial regimes and the unwillingness of their leaders to cede power gives grounds to speak of unlimited political power as one of the most powerful incentives for the emergence of addictive mental and behavioral personality disorders, along with the use of chemical substances.

Key words: power, political power, politics, addictive disorder, political person.

Вступ. Як ніколи раніше українське суспільство потребує сьогодні виваженої, обґрунтованої, збалансованої державної політики. Стратегічні цілі, симетричні викликам часу,

можуть бути реалізовані в Україні шляхом точного прагматичного розрахунку, а також завдяки волі та винятковим лідерським якостям очільника нації. У час соціальних і геополітичних викликів

літичних потрясінь, на точці історичної біфуркації тактичні, а тим більше стратегічні помилки політикуму можуть коштувати державі її майбутнього.

Формування владних відносин в Україні має свою специфіку. Ідеться про складний механізм щільно пов'язаних між собою чинників, на перетині яких виникає алгоритм управління державою. З одного боку, це цілком об'єктивні складові: політична діяльність (або бездіяльність) представників влади та владних інституцій, розробка стратегічних державних цілей, обґрунтування логіки їх досягнення, ухвалення політичних рішень, скерованих на розв'язання проблем чи потреб суспільства. З іншого – не менш важливими є аспекти суб'єктивного характеру: вплив психологічного, індивідуально-особистісного фактора, волі та дій конкретних постатей – політиків першого ешелону влади (від президента до народних депутатів), що мають власні інтереси й обстоюють їх певними політичними засобами. При цьому психологічним механізмом, функціонування якого уможливає реалізацію політичних цілей, є *політична влада*. Тому особливості владних відносин у царині політики, психологічні витoki політичної влади та її наслідки варто розглядати на перетині політичної психології як специфічної галузі гуманітарного знання й інтегральних (міждисциплінарних) наукових підходів.

Отже, *метою дослідження* є аналіз та пошук відповідей на означене коло проблемних питань у зрізі сьогоденних теоретичних і практичних напрацювань царини психології та суміжних із нею гуманітарних (людинознавчих) дисциплін, а саме у фокусі – уваги феномен політичної влади, його психологічне підґрунтя та базові аспекти виникнення, вивчати які можливо лише з урахуванням психологічних, індивідуально-особистісних особливостей «людини політичної» (*homo politicus*).

Методи та методики дослідження. У процесі роботи над статтею застосовано загальнонаукові методи аналізу, синтезу, систематизації та узагальнення. Компаративний метод у підході до роботи з новітніми даними та інформацією застосовано для студіювання існуючих на сьогодні в українській психоло-

гії практичних підходів до вивчення феномена влади та її впливу на політику й життя сучасної людини та суспільства. Для досягнення поставленої мети актуалізовано відповідні поняттєво-категоріальні дефініції. Дослідження виконане на перетині політичної психології, політології, історії, культурології.

Результати та дискусії. Наукова література, попри значні теоретичні напрацювання в галузі політичної психології, політології та публічного управління, досі не має сталого визначення поняття «влада». Особливо це відчутно, коли йдеться про соціально-психологічний феномен політичної влади. Численна кількість наукових студій не будуть об'єктивними без урахування людського суб'єктивного фактора, оскільки політика твориться людьми і для людей, а політична влада є найвагомим психологічним і політичним інструментом впливу, необхідною умовою сталого розвитку суспільства в усіх його сферах.

У контексті сучасних досліджень психологічних витоків політичної влади важливо звернути увагу на психологію особистості політика. В епіцентрі таких досліджень – психологія особистості політичного лідера. Засновником цього підходу став З. Фройд, який 1938 року разом з Вільямом Буллітом (американським дипломатом, що свого часу працював під керівництвом президента США Вільсона, мав значний фактологічний матеріал і задум написати книгу про нього) створив психобіографічний портрет 28-го президента США Томаса Вудро Вільсона. Це перша і єдина праця засновника психоаналізу, виконана ним у співавторстві й опублікована майже тридцятьма роками пізніше.

Згідно з концепцією «надлюдини» Ф. Ніцше, в основі політичної діяльності – «потяг до влади», потреба в домінуванні над людьми як рушійна стимулююча сила, котра породжує окремий психологічний тип політичної особистості. У середині ХХ ст. завдяки одному з фундаторів політичної психології, відомому американському теоретику Гарольду Дуайту Лассвеллу, автору концепції «людини політичної» (*homo politicus*), відбулося поєднання психоаналізу (зокрема, психопатології) з прикладною політологією.

Сьогодні як ніколи активно вивчаються механізми мотивації політичної поведінки, способи прийняття політичних рішень, особливості політичного мислення, політико-психологічні механізми впливу (у т. ч. й інформаційного) на різні соціальні групи та верстви населення. Коло цих досліджень постійно розширюється: політична архетипіка, мотивація влади, проблеми політичного лідерства, секрети «привабливості» лідерів та політтехнології, прояви політичного невдоволення, антиурядові виступи, поведінка на виборах, масові заворушення, групова політична поведінка тощо. Серед сучасних науковців, що досліджують означений спектр проблем, виокремимо Е. Афоніна, С. Брехарю, В. Васютинського, Б. Войцішке, К. Гавриловську, Н. Гайворонюк, М. Головатого, М. Логунову, В. Татенко, О. Тимофіюка, Т. Хомуленко та ін.

Проте значно меншої уваги до останнього часу дослідниками було приділено прагненню індивіда до політичної влади як «захисному механізму» та «засобу компенсації»; психологічним особливостям політичної соціалізації і соціальних установок, через які розкривається особистість у політиці; аналізу специфічного впливу абсолютної політичної влади на психіку особистості (очільника країни, лідера нації) та наслідкам, що закономірно виникають унаслідок тривалого перебування політика при владі; адикціям влади тощо.

Згідно з концепціями, існуючими сьогодні в царині політичної психології, *політику* розуміють як *сукупність дій, скерованих на досягнення влади, її утримання, використання й максимальну реалізацію*. Політична діяльність, процеси творення державної політики безпосередньо пов'язані з фінансовими ресурсами, законотворчою діяльністю, легітимними владними повноваженнями, що реалізуються на фоні публічності, посиленої уваги масмедіа, перманентного буття в інформаційному просторі. За таких умов політична кар'єра здатна перетворитися на справжню спокусу: владою, багатством, славою. А подібні випробування часто не під силу пересічній особистості. Тож логічно припустити, що постать політика має відмінні від багатьох інших особистісні властивості.

Саме тому, вважаємо, логічною є постановка питання про «окремий психічний тип» особистості в політиці, оскільки носіями політичної влади є конкретні постаті, яким властиві характерні психоемоційні риси. Виходячи з того, що жодного виду діяльності у світі не існує поза наявністю суб'єктного чинника в основі (а особливо коли йдеться про діяльність політичну), усі дії та вчинки «людини політичної» пов'язані з її психологічними особливостями. Тому вивчати й узагальнювати шляхи формування політичної свідомості слід насамперед на ґрунті особистісного підходу.

Влада – це також і специфічне соціальне явище. З одного боку, її поява і розвиток гносеологічно пов'язані з виникненням людського суспільства й держави, з відносинами між людьми в соціумі та у владних структурах. З іншого – процеси управління суспільством, державою, людьми безпосередньо пов'язані з політикою. «Політична влада, – вважають сучасні українські науковці, – реалізується передусім в управлінні, хоча й не зводиться лише до нього. Управління – це застосування політичної влади, прояв її в різних видах. Функція управління є сутнісною функцією політики, через яку виявляється свідомо реалізація цілей держави і суспільства» [2, с. 43].

Поняття «управління» за своєю природою і соціальним змістом є близьким поняттю «влада», адже обидва ці чинники притаманні сутності людського суспільства, є його властивістю та надбанням. Виникнення, становлення та розвиток структури людського суспільства зумовлені потребою упорядкувати соціальні відносини, визначити прийнятні й ефективні умови існування соціуму, його буття загалом. Так, американський соціолог, один із засновників соціальної антропології та теоретичної соціології Т. Парсонс розумів владу як системно-функціональну взаємодію, своєрідний і важливий зв'язок, покликаний втілити здатність одних суб'єктів реалізувати функції управління у відносинах з іншими. Влада, на його думку, не що інше, як «можливість виконання функцій заради й від імені суспільства» [6, с. 225].

Політика не функціонує за відсутності влади, так само як і влада не може реалізовуватися поза політикою. Саме політика визна-

чає зміст влади. Владою не можна володіти, вона ніким не підкорена, її не можна поділити, але її закони потрібно неодмінно враховувати в політичній діяльності, узгоджуючи з ними право, економіку, ідеологію, примус.

Для реалізації мети політична влада використовує різноманітні засоби впливу, потужний тактичний і стратегічний ресурс, наявний у її арсеналі: від звичайної підтримки й патронажу до адміністрування, залякування, застосування сили. Отже, з психологічного погляду *влада – це здатність і можливість особистості, групи, класу, партії, нації, держави здійснювати свою волю за допомогою авторитету, права, насильства й інших засобів, скеровуючи свій вплив на діяльність, поведінку та життя людей у суспільстві*. У людській спільноті, у стосунках різних соціальних груп наявність влади сприймається як необхідна умова існування, хоча це й призводить часом до конфліктних ситуацій, які буває вкрай складно розв'язати.

Без владних відносин панування та підпорядкування не існує жодна держава, у тому числі й демократична. Владні відносини потрібні для вирішення проблем в економічній, політичній, військовій, культурній, національній, освітній та інших сферах життя й діяльності соціуму. Владу мають президент або монарх стосовно громадян країни, генерал стосовно лейтенанта, батьки стосовно дитини, керівник стосовно підлеглого тощо. Влада розподілена по всіх рівнях соціальної, політичної, релігійної ієрархії у суспільстві. Ті самі психологічні закономірності можуть бути виявлені як у великій політиці, так і у взаєминах пересічних громадян.

Тож влада та владні відносини обумовлюють поведінку, діяльність і вчинки людей, кардинально впливаючи на їх внутрішній світ і взаємини з іншими. Під впливом владних стосунків відбуваються значні зміни в суспільстві й навколишньому світі, індивідуальній і суспільній свідомості.

Від самого початку свого існування політична діяльність, як ніякий інший вид людської діяльності, означена домінантою *спокуси владою*. У її підґрунті – найпотужніший людський потяг: *жага влади* або – «воля до влади» (Ф. Ніцше). До визнання і влади найкоротший

шлях через політику, тому прагнення влади особливо посилюється із зростанням засобів утистки на людину з боку держави та соціуму. Прийнято вважати, що наявність влади здатна множити чуття сили людини, розширювати межі її власного Я, нівелювати протиріччя між бажаним і можливим, між «хочу» і «можу». Публічність влади, посилена увага до політичних лідерів з боку суспільства, ЗМІ, пересічних громадян робить владний олімп особливо привабливим для тих, хто його прагне.

В основі наукових концепцій, що початково виникли в межах біхевіоризму, лежало розуміння сутності владних відносин, що визначаються тими чи іншими психологічними мотивами індивіда. Одні з цих концепцій «волю до влади» розглядали як її джерело, інші тлумачили як безсвідому потребу людини компенсувати комплекси, дитячі психотравми, фізичні чи духовні вади. Деякі дослідники психологічні основи потягу до влади виводили зі сфери неусвідомлюваних сексуальних потреб. При цьому вважається, що людська психіка містить також структури, які відповідають за несвідомий потяг до підпорядкування й залежності. Заради уникнення відповідальності, власної захищеності та спокою люди часто віддають перевагу рабству перед свободою, досягаючи своєї «зони комфорту» через любов до володаря.

Ці та інші психологічні підходи, що формують концепції влади через тлумачення її механізмів і мотивації, відштовхуються від базових відносин панування й підкорення. Політична психологія пропонує розглядати психологічні концепції політичної влади, виходячи з психологічних особливостей особистості політика, мотивації його політичної поведінки. Глибокі філософські й етичні міркування в цьому сенсі знаходимо у Ф. Ніцше: «*Ми позбавляємо мораль її природного характеру, коли відокремлюємо вчинок від людини, коли скеровуємо нашу ненависть або презирство проти «гріха», коли думаємо, що існують вчинки, котрі хороші чи погані самі по собі*».

Відновлення «природності»: вчинок сам по собі цілком позбавлений цінності: уся справа в тому, хто його здійснює. Той самий «злочин» може бути в одному випадку верховним правом, в іншому – ганебним тавром» [5].

Психологічний феномен політичної влади набуває сьогодні особливої складності, багатомірності, ваги. Політична влада стає все більш привабливою для все більшої кількості людей. Чим більше різноманітних переплетінь, інтересів, необмежених можливостей сконцентровано в ній, чим більш впливовою стає особистість у політичній діяльності, чим більший політичний та бізнес-капітал влада приносить, тим жорсткішими стають шляхи її досягнення, утримання й реалізації.

Політична влада викликає вкрай полярне до себе ставлення: від поклоніння до повного неприйняття, від розуміння її як втілення божественної волі на землі до прояву найганебніших людських проявів. Англійському історичному та політичному діячеві Джону Дальбергу-Актону, більш відомому як лорд Актон, належить концептуальна думка, висловлена ним ще 1887 року: «Влада схильна до корупції, а абсолютна влада корумпується абсолютно. Великі люди майже завжди – погані люди... Серед того, що веде до деградації і деморалізації людини, влада – найбільш стала і активна сила» [3].

Сучасний експерт з психології влади, польський професор Богдан Войцішке вважає, що влада стимулює таку структуру нервової системи, як «система винагород»: нейрофізіологічний і психологічний процес закріплення поведінки під впливом позитивних емоцій, спричинених викидом «гормонів щастя» ендорфінів. Реакція мозку на ендорфіни така сама, як реакція на опіати: мозок збуджується, йому потрібно ще і ще. Поступово ця поведінка стає стійкою рисою особистості та викликає залежність, подібну наркотичній. І як і будь-якого іншого джерела задоволення цієї залежності вкрай важко позбутися, тим більше, що з часом потреба у владі лише зростає [1].

Б. Войцішке вказує, що тривале перебування при владі завжди породжує диктаторів. Поступово у них змінюється стиль сприйняття світу: «диктатори аналізують інформацію швидко, селективно і неретельно», починають ігнорувати ту інформацію, яка суперечить їхнім переконанням, і звертають увагу лише на ті дані, що її підтверджують. Такий спосіб мислення виправдовує соціальну нерівність та бажання контролювати підлеглих.

Про самих підданих правителі думають стереотипно, наче про речі, не вникаючи у їхній характер та потреби [1].

Ба більше, влада є потужним засобом нагромадження матеріальних благ, що діє як додатковий наркотик і викликає ще більшу потребу й залежність. Процес і можливість безконтрольного збагачення провокує додатковий потужний викид ендорфінів, змінюючи хімічні процеси в організмі людини: підвищується рівень гормону дофаміну, виникає ейфорія, постійна потреба і прагнення нових вражень. «У диктаторів дофамін викликає відчуття всемогутності та самозакоханості», вони «втрачають зв'язок з реальністю та керуються лише емоціями. Дофамін, крім того, покращує пам'ять, але знижує здатність критично аналізувати інформацію. Він занурює свідомість у стан інформаційного хаосу». Тому диктатори прагнуть максимізувати свою владу, зробити її абсолютною [1].

Означене тло дає підстави говорити про феномен політичної влади як джерело ймовірного виникнення стійкої залежності – *адикції* (від лат. *addictio* – сліпо відданий, той, що потрапив у рабську залежність; з англ. *addiction* – гостра набута потреба здійснювати ті чи інші дії, вживати певні речовини). Люди з будь-якою залежністю стають патологічно стурбовані всім, що стосується об'єкта їхньої адикції. Вони витрачають усе більше часу на роздуми про предмет своєї залежності, лише з ним пов'язують отримання насолоди й задоволення через реалізацію своїх бажань і прихованих інтенцій. Їхня поведінка та взаємодія з іншими набуває ознак *адиктивної поведінки*, що є однією з форм девіації, специфічним типом деструктивної поведінки, який характеризується *наполегливою потребою пережити надмірні емоції, пов'язані зі «швидким» дофаміном, прагненням втечі від реальності через штучні зміни свого психічного стану*.

У контексті політичної влади це *поведінка з яскраво вираженими невротичними проявами і прагненням влади, жадання постійного владарювання*. Спонукою до адикції влади є комплекс психологічних і політичних чинників, а найсприятливіші умови для її розвитку виникають у разі тривалої монополії на владу. Її вплив на особистість можна порівняти

з важкими наркотиками: фатальна залежність, параноїдальний психоз, незворотні і прогресуючі зміни в людській психіці.

«З погляду політичної психології це негативно впливає на всі структури суспільства: на тих, хто владарює, і тих, хто підкорюється, що призводить до зміни всієї системи цінностей. Якщо на перших етапах реалізації владних повноважень суб'єктом влади переважають ідеали розвитку держави, створення справедливішого суспільства, то поступово жага влади набуває самодостатності. У випадку загрози позбавлення влади в суб'єкта з адиктивними схильностями виникає фрустрація. Це проявляється у різних формах девіантної поведінки, що спрямована на збереження всіх важелів та ресурсів влади. У такому випадку суспільство може очікувати соціальна та політична нестабільність» [4]. Адиктивні поведінкові розлади властиві багатьом сучасним диктаторам.

За нашим переконанням, політичні лідери з необмеженою владою і невідвратною потребою довічного її утримання реалізують компенсаторні механізми своєї внутрішньої набутої патології, отриманої внаслідок дитячої психотравми, пережитих травмувальних подій, комплексу меншовартості тощо. Вони все більше стають відчуженими від реального світу, починають ототожнювати себе з рятівниками людства, а народ своєї країни сприймають як гомогенну неодухотворену слухняну масу, «сиру глину», з якої можна ліпити що завгодно. Як свідчить історія, а особливо сучасні події політичної історії, у яких Україна є одним із головних діючих акторів, такі політичні лідери завжди приводять свої суспільства до воєнних конфліктів, підводячи

під удар і смертельну загрозу мільйони людей в ім'я якоїсь нав'язливої ідеї, уявного порядку, що насправді відбиває їхній глибокий внутрішній конфлікт.

Б. Войцішке вважає, що добра й чесна людина також не має імунітету від розбещення владою – влада псує усіх. Для цього навіть непотрібно постійно її реалізовувати, достатньо бути просто переконаним у її наявності, щоб почалися дегенеративні зміни в мозку [1]. Лише створення жорстких соціально-демократичних механізмів контролю за владою, закріплених законодавчо, може стати дієвим запобіжником узурпації влади. Одним із таких механізмів є заборона балотуватися на третій президентський термін. Інакше людина, наділена владою без зовнішнього суспільного й громадського контролю над нею, рано чи пізно попрямує до диктатури.

Висновки. Політичну владу варто розглядати як комунікаційний процес взаємодії «керуючих» і «керованих», як відносини, що ґрунтуються на пануванні й підпорядкуванні. Політична влада – різновид потужного психологічного впливу, що використовує широкий спектр легко доступних засобів реалізації: пропаганду, маніпуляції суспільною свідомістю, насильство. Без створення демократичних механізмів контролю за владою, без ретельного вибудовування системи жорсткої ротації в структурі політичної влади виникатимуть значні загрози перетворення очільника держави на диктатора з усіма можливими проявами політичної диктатури. Поняття «адикція політичної влади» в контексті сучасної політичної історії має бути введено в науковий обіг із метою вивчення та попередження його наслідків.

Список використаних джерел

1. Войцішке Б. Чому влада розбещує? ZBRUC. 03.03.2014. URL: <https://zbruc.eu/node/19517> (дата звернення 28.02.2025).
2. Концептуальні засади взаємодії політики й управління : навч. посіб. Е. А. Афонін, Я. В. Бережний, О. Л. Валевський та ін. ; за заг. ред В. А. Ребкала та ін. Київ : НАДУ, 2010. 298 с.
3. Лорд Актон. Нариси з історії свободи, влади та демократії. Київ : Видавничий Дім «Простір», 2019. 712 с.
4. Шаповаленко М. В. Адикція влади *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua> Адикція влади (дата звернення: 28.02.2025).
5. Nietzsche, Friedrich. Der Wille zur Macht. 1886–1888.
6. Parsons T. (1968). Sociological Theory and Modern Society. T. Parsons. New York. 564 p.

References

1. Voitsishke, B. (2014). Chomu vlada rozbeshchuie? [Why does the government corrupt?] ZBRUC. Retrieved from <https://zbruc.eu/node/19517> (accessed 28.02.2025) [in Ukrainian].
2. Afonin, E.A., Berezhnyi, Ya.V., Valevskyi, O.L., et al. Rebkala, V.A. (Ed.) (2010). Kontseptualni zasady vzaiemodii polityky y upravlinnia: navch. posib. [Conceptual principles of policy and management interaction]. Kyiv : NADU. 298 p. [in Ukrainian].
3. Lord Akton (2019). Narysy z istorii svobody, vlady ta demokratii [Essays on the history of freedom, power and democracy] Kyiv: Vydavnychi Dim "Prostir", 712 p. [in Ukrainian].
4. Shapovalenko, M.V. (n.d.). Adyktsiia vlady [Power addiction]. Velyka ukrainska entsyklopediia. Retrieved from <https://vue.gov.ua> Adyktsiia vlady (accessed 28.02.2025) [in Ukrainian].
5. Nietzsche, Friedrich (1886–1888). Der Wille zur Macht [in German].
6. Parsons, T. (1968). Sociological Theory and Modern Society. New York. 564 p. [in English].